

Maria Alexandrescu Vianu, *Une cité antique à travers ses sculptures. La sculpture en pierre à Tomis à l'époque du Principat (Ier-IIIe siècles)*, Bibliothèque de l'Institut d'études sud-est européennes 22, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, Brăila, 2022; 300 p. și 92 ilustrații.

În 2022, sub egida Academiei Române, Institutul de Studii Sud-Est Europene, și în editura Istros a muzeului Brăilei a apărut lucrarea semnată de Maria Alexandrescu Vianu, *Une cité antique à travers ses sculptures. La sculpture en pierre à Tomis à l'époque du Principat (Ier-IIIe siècles)*.

Lucrarea se înscrie unui „arc în timp”, început cu studiul monumentelor în piatră (a sarcofagelor) din Moesia Inferioară (1970)¹ și definitivat cu studiul atelierelor de sculptură identificate în piesele din provincia romană de la Dunărea de Jos (2021)². Parcursul e marcat de cercetarea grupată sau individuală a monumentelor de piatră de la Tomis și Histria. Autoarea își propune acum o sistematizare a materialului sculptural de la Tomis din perspectiva unor aspecte noi legate de fenomenul artistic (și care privesc în special dimensiunea lui sociologică). Metoda folosită, mărturisită în capitolul de concluzii, constă din dezmembrarea ansamblului în elementele semnificative, urmată de analiza individuală a monumentelor reprezentative din fiecare categorie. Cum monumentele sculpturale „constituie o categorie foarte sensibilă a mutațiilor sociale, politice și culturale”, analiza își propune să ofere o interpretare cât mai coerentă și bogată în nuanțe a produsului artistic, perceput „ca expresie a unei societăți în transformare”.

De ce interesul pentru Tomis? Explicația este edificatoare și o dăm în citat „L'intérêt de Tomis réside dans son ambivalence: une ville aux traditions culturelles grecques, cultivant des liens importants avec l'Orient grec, en arrive à être fortement impliquée dans les courants artistiques romains, plus que toutes les autres anciennes colonies grecques du Pont occidental dont elle devient la métropole”. Pentru Tomis, devenit „oraș al Imperiului” (roman), într-o „regiune de frontieră controlată de Roma”, cu populații atrase într-un proces de colonizare rapidă, transformările din interiorul societății sunt vizibile. Tocmai aceste transformări din interior autoarea își propune să le surprindă la nivelul fenomenului artistic. Coordonatele cu care operează se traduc prin sintagme noi: mobilitate socială, romanizare necesară³, mediu geografic-social, elemente structurale de sociologie a artei, categorie socială (sau medii sociale), niveluri de cultură. Se folosesc termeni și relații noi în analiza obiectului artistic (ex. comanditari – beneficiari – spectatori) sau se face distincție între artizani și creatori de opere de artă sau între „imitație” și „influență”.

Desigur, analiza unei opere de artă se raportează în continuare la criteriile

¹ *Les sarcophages romains de la Dobroudja*, Revue des études sud-est européennes 8/2 (1970), p. 269–318.

² *Les ateliers de sculpture dans la Mésie Inférieure. Les relations avec la Bithynie*, Caiete ARA 12 (2021), p. 63–78.

³ Termenul traduce romanizarea oligarhiei grecești (sau a categoriei de *optimates*), dar păstrarea în continuare a limbii grecești în majoritatea inscripțiilor și a denumirii instituțiilor din perioada autonomă.

definite prin tematică, stil, atelier, centre de producție, zone de influență, circulație sau arie de difuziune. Între factorii determinanți pentru producția artistică, enunțați de Catherine Johns, M. Alexandrescu Vianu adaugă alți doi importanți: originea modelului și proveniența artiștilor. Definind arta ca produs social, stabilește pentru Tomis: „L’histoire de l’art de Tomis n’est pas une histoire de chefs-d’oeuvre ou de formules innovatrices, mais l’histoire d’un art de série, souvent utilitaire et d’autant plus dépendant de la société qui l’a produit et qu’il sert, en connexion avec le climat général qui lui a permis d’exister”. Recunoaște însă că cercetarea are și limite, care pentru Tomis se datorează lipsei aproape totale a informațiilor privind urbanismul orașului și necunoașterii, pentru multe piese, a locului de descoperire.

Structura cărții se compune din șapte capitole care urmăresc, pe rând, sociologia în arta tomitană (1), începuturile artei în Moesia Inferioară (2), cetatea și elitele; clasicismul roman (3), cetatea și locuitorii (4), cetatea și cultele (5), cetatea și morții (6), concluzii (7).

Începuturile artei romane sunt legate de perioada lui Augustus, când se constată și prezența efectivă a romanilor la Dunărea de Jos. Este analizată pătrunderea ideologiei și formelor romane într-un mediu elenizat ca cel din zona vest-pontică. Rezultatul este un fel de „osmoză”, de întrepătrundere între arta romană și cea greacă. Limbajul simbolic oferit de iconografia pieselor monetare, portrete private, statui togate oferă elemente de recunoaștere a acestui fenomen. Autoarea nu oferă certitudini, ci apelează la analogii, pune întrebări, formulează deducții bazate pe afirmații demonstrate. Concluzia: în sec. I p.Chr. Tomis, veche colonie milesiană, era deja orientată spre Roma („poseda monumente de artă de influență romană”).

La Tomis, este identificată o categorie socială mai cultivată care își manifestă gustul pentru clasicismul grec. Autoarea realizează un dosar al pieselor care se încadrează în curentul numit „al doilea clasicism”. În prezentarea lor aflăm elemente de recunoaștere a stilului, a tiparului iconografic, a încadrării într-o cronologie mai strictă. Nota personală e permanent prezentă în valorificarea (evidențierea) detaliilor; în presupuneri privind proveniența sau amplasamentul unor piese; în posibile alte identificări ale reprezentărilor figurate; în preferința pentru alte formulări decât cele consacrate⁴, în opinii separate privind proveniența sau funcționalitatea unor artefacte. Aceasta nu înseamnă totdeauna și neapărat o corectare a unor cercetări anterioare, fie ele consacrate, ci admiterea și a unei alte posibilități de interpretare și un pas avansat în cunoaștere.

Aceleași modalități de analiză și afirmare argumentată a unor opinii personale întâlnim și în capitolul referitor la relația dintre cetate, locuitori și puterea imperială. Problemele ridicate și fără un răspuns sigur sugerează direcții de cercetare (reprezentativitatea comanditarilor, raportul acțiune oficială/inițiativă privată, artă oficială sau „l’art du prince”). Portretelor li se recunoaște calitatea de purtătoare ale unui mesaj; pornind de aici, aflăm indiciile unui cod după care putem recunoaște poziția socială, culturală și politică a personajului reprezentat. Alte indicii ce țin de compoziția marmorei, detaliile tehnice și stilistice conduc la identificarea provenienței

⁴ Termenului de „provincial” atribuit unui obiect artizanal, de exemplu, îi sunt preferate formulări de tipul „stângăcii în execuție” sau „simplificarea modelului”.

materialelor, a atelierelor de prelucrare sau a traseelor de circulație a lucrătorilor (artizanilor) și a operelor lor.

Atenția specială este acordată portretelor și statuilor masculine; din cele 13 artefacte catalogate câteva suportă comentarii aparte din partea autoarei: posibilitatea identificării unui strateg într-o statuie loricată (cat. 5); imposibilitatea interpretării bustului zeiței Isis (din tezaurul de statui de la Tomis) ca portret imperial (cat. 4). Improbabile sunt și identificările unor portrete imperiale – Filip Arabul (cat. 7) și Constantin cel Mare (cat. 8) în piese ce ar presupune fie reprezentarea unui cetățean roman (prima), fie o datare mai timpurie, în perioada dintre Gordian III și Decius (a doua).

Mai departe, în capitolul consacrat cultelor, Maria Alexandrescu Vianu își propune să pună în lumină, pornind de la monumentele în piatră și de la reprezentările monetare, câteva aspecte iconografice și particularități proprii Tomisului. E subliniat caracterul pergamic al cultului lui Dionysos la Tomis și relația dintre acest cult și doctrina orfică. Revine cu o nouă analiză referitoare la tezaurul de sculpturi de la Tomis, răspunzând întrebării dacă divinitățile prezente în materialele tezaurului au putut coexista în același ansamblu de cult (același templu). Răspunsul este unul afirmativ: piesele provin dintr-un singur templu, iar divinitatea principală a acestuia presupus templu ar putea fi Hecate. În interiorul capitolului aflăm noi posibile interpretări privind caracterul votiv sau funerar al unor piese, identificări ale unor reprezentări feminine sau redatări (în funcție de data aceasta și de frecvența atestării unor culte în zona pontică).

Un alt domeniu de interes este cel funerar, domeniu pe care Maria Alexandrescu Vianu l-a abordat de mai mult timp și eșalonat, referindu-se la sarcofagele romane din Dobrogea, clasificarea stelelor funerare, scena banchetului funerar ș.a. Aceleași teme sunt tratate și acum dar într-o cheie nouă: recunoașterea apartenenței reprezentării scenei banchetului funerar de pe stelele funerare și a monumentelor de tip sarcofag, fiecare într-o formă de exprimare artistică comună (*koiné* artistică) cu centre importante din Asia Mică și Proconesos; și identificarea unei scheme tipice atelierelor tomitane în iconografia de pe stelele funerare și personalizarea în atelierelor locale a sarcofagelor aduse din Proconesos.

La capătul acestei analize, Tomis se definește ca oraș „în plină dezvoltare, cu puternică amprentă micro-asiatică și care unește (aliază) elemente de civilizație greacă cu inovații romane de urbanism și iconografie”. Poziția sa rămâne însă de „oraș de la marginea imperiului, dependent de curente artistice din marile centre, fără să-și fi pus și propria amprentă” în fenomenul artistic.

Volumul este întregit cu trei anexe care trimit la doctrina orfică sugerată de simbolistica unui relief foarte probabil tomitan (anexa 1), tradiția augustană și mesajul strict militar al reprezentărilor de pe monumentul triumfal de la Adamclisi (anexa 2) și tabelul datelor obținute în urma analizelor isotopice și petrografice pentru 36 de artefacte (anexa 3).

Demersul teoretic este susținut de 92 de ilustrații la sfârșitul volumului, iar în interior de figuri (cu reprezentări de pe monede sau după portrete sau statuaria din diverse zone ale lumii romane, folosite ca elemente de comparație pentru piesele tomitane); de scheme iconografice (în desen), diagrame și hărți.

Cartea recent semnată de Maria Alexandrescu Vianu se înscrie în seria

monografiilor tomitane și aduce o perspectivă nouă propunând metode și noi posibilități de interpretare a fenomenului artistic. Autoarea, fără să-și propună, demonstrează că cercetarea este un proces continuu, în care ipotezele reprezintă variante, iar concluziile marchează doar etape de cercetare.

Livia BUZOIANU*

* Livia BUZOIANU: Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța; e-mail: liviabuzoianu@yahoo.com.